

SURGHIUNUL între FIZICĂ și METAFIZICĂ

În anii postdecembriști literetura exilului a fost abordată deopotrivă de „actorii” și „martorii” fenomenului, cât și de cei care au luat cunoștință de ea târziu prin texte, fără implicații personale. Discuțiile au fost când liniștite și pe cât posibil obiective, când pasionale. Dacă tragem linie și facem o mică socoteală vom constata, pe de o parte că s-a scris relativ suficient în raport cu timpul postdecembrist scurs, iar pe de altă parte, că nu s-a spus totul. De asemenea constatăm că încă nu s-a încheiat un corpus de principii și de instrumente de lucru care să depășească cadrele oarecum învechite ale istoriilor literare tradiționale: în primul rând lipsesc operele iar cele care există nu „circulă” normal. Ne aflăm încă în fața studiului pe părți. Fără doar și poate că sintezele vor veni. Petele alte existente încă pe harta exilului literar nu pot fi eliminate de Dicționarul lui Florin Manolescu. Dar lucrul cel mai grav pe care îl constatăm e faptul că literatura română creată în exil nu a fost integrată, ci doar raportată superficial, în literatura națională. Lipsa integrării lasă suspendată și problema canonului literar românesc.

În acest peisaj în mișcare se reliefează cartea Nicoletei Sălcudeanu, Patria de hârtie, Ed. Aula, Brașov, 2003. Titlul simbolic – metaforic va fi suficient explicat de către discursul critic al autoarei. Primul merit al cărții este perspectiva filosofică de abordare a subiectului. Intuiția criticului este excelentă: cine putea ilustra mai bine filosofia problematicei identitară, cu toate colateralele ei, decât literatura exilului. Autoarea analizează fenomenul de depeizare a operei și cel de construire a „patriei de hârtie”. Partea teoretică are rostul de a furniza instrumentele adecvate necesare decelării specificului (proxim și diferențial) al trăirii și al transfigurării literare a exilului, și de a înțelege de ce și cum unii scriitori sunt în spațiul creației învingători, iar alții învinși. Trebuie remarcată buna lectură – obiectivă și personală – a bibliografiei despre metafizica exilului. Academic, autoarea intră în dialog cu respectiva bibliografie fără complexe de provincială. Criticul are tăria opiniilor proprii – vezi paginile de dialog cu vol. Privind înapoi modernitatea (1999) de Sorin Alexandrescu. Părerea de rău e că din această bibliografie cam lipsesc titlurile românești, cele cu „greutate”.

Dezbaterea filosofică a conceptului de exil este organizată pe aspecte despre care dau sama capitolele primei părți (Surghiunul metafizic, Timpul Exilului, Maladiile exilului – în total șapte capitole). Discuția filosofică este secundată implicit de jalonarea unei minime metodologii care va fi pusă să lucreze în partea a doua a volumului (Profituri critice) consacrată unor embleme ale exilului literar românesc. Autoarea se străduiește să găsească

paradigma și sintaxa acestei literaturi: nostalgia unui spațiu, rătăcirea, înstrăinarea, dezrădăcinarea, alteritatea, renașterea.

În cadrul exilului românesc sunt stabilite două „clase”: ExPATRIOTII și ExPATRIȚII. Fundația filosofică pe care se va înălța edificiu critic este că exilul (izgonirea) este o condiție destinată a ființei umane. Acest lucru determină un anumit raport între timpul și spațiul reale și cele ficționale. Fiecare operă se va caracteriza printr-un specific în ceea ce privește amalgamarea realitate – ficțiune.

Din prima categorie sunt supuși interogației Paul Goman, Țepeneag Petru Dumitriu, Vintilă Horea, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca. Criticul identifică corect și analizează pertinent diferența specifică a fiecăruia. Se caută explicitarea felului cum trăirea și înțelegerea exilului și semnificarea lui determină nu numai problematica, dar și scriitura, stilul. Elocvent sunt în acest sens paginile despre Paul Goman.

Personal, apreciez în mod deosebit capitolul consacrat lui Petru Dumitriu – Nici apostat, nici convertit, deoarece am găsit coincidențe de păreri. Se pornește de la opera „confesiv – filosofică-religioasă”. Paginile respective aduc la proporțiile și valorile reale un scriitor suprasolicitat și supraevoluat. Fără eufemismele de conveniență Nicoleta Sălcudeanu își expune limpede, argumentat păreri: „Destinul literar, îmbinat cu cel religios, al scriitorului Petru Dumitriu pare jalonat de două borne ale credinței: opostazia și convertirea. Părerile sunt aproape unanime în ce privește evoluția sa de la atitudinea stalinist – apostatică, trecând prin căință, la convertirea din etapa accidentală a biografiei sale. Îndrăznesc să susțin contrariul. Nici una din ipostaze nu e autentică (a-și adăuga, nici totală→I. P.) ele fiind emanațiile unui ego frustrat, narcisiac, incapabil să-și asume o experiență religioasă profundă (orice fel de experiențe→I. P.)”. Citatul ar putea continua cu mai mult de 2p. , atât de bogat și de pertinent este textul critic. Mai adăugăm o frază din finalul paginilor invocate: „În ciuda pocăinței pe care o afișează emfatic, după o scurtă penitență susținută preț de o respirație, iese din nou la suprafață orgoliul”. În concluzie: dincolo de posibila explicație de ordin psihologic, încercările de felurite „convertiri” nu vin în urma unor revelații, ci din motive ce țin de instinctul egoist al conservării. Pe același Petru Dumitriu îl descoperă autoarea Patriei de hârtie și în romane asupra cărora face fugare observații pornind de la volumul Vârsta de Aur, sau Dulceța vieții („memorile” lui Toto Istrati, partea I) editat și prefat de Ion Vartic la Ed. Apostrof, 1999.

Subcapitolul ExPATRIȚII conține câteva crochiuri critice despre Dumitru Radu Popa, Alexandru Papilion, Herta Muller, George Tomozei, Sandală Nițescu, care vin să rotunjească imaginea asupra exilului literar

românesc. Dintre aceste comenări prezentări de-a dreptul savuros este cel intitulat Mămăligă cu parfum de femeie sau exilul la bucătărie (despre Sanda Nițescu). După cele 200 sute de pagini dense și intense finalul acesta vine ca o destindere necesară înaintea momentului de sedimentare care urmează după lectura cărții.

Întregul demers critic se întemeiază pe criteriul axiologic și pe cel al „frumuseții etice”.

Notele, dar mai ales Bibliografia se informează despre temeinica demersului critic al autoarei și despre starea teoretică și critică a literaturii exilului la noi.

Mediaș, aprilie 2004

Ionel Popa